

Sygn. akt III CZ 327/22

POSTANOWIENIE

Dnia 8 grudnia 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Beata Janiszewska (przewodniczący)

SSN Leszek Bosek

SSN Krzysztof Wesołowski (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa K.M. i A.M.
przeciwko Bank spółce akcyjnej w W.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 8 grudnia 2022 r.,
zażalenia powodów
na wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu
z dnia 15 czerwca 2022 r., sygn. akt I ACa 535/22,

**oddala zażalenie i pozostawia rozstrzygnięcie o kosztach
postępowania zażaleniowego w orzeczeniu kończącym
postępowanie w sprawie.**

UZASADNIENIE

Sąd Apelacyjny we Wrocławiu wyrokiem z 15 czerwca 2022 r. uchylił wyrok Sądu Okręgowego w Legnicy z 20 grudnia 2021 r. i przekazał sprawę temu Sądowi do ponownego rozpoznania. Sąd drugiej instancji wskazał, że Sąd Okręgowy uwzględnił powództwo w zakresie żądania głównego, dotyczącego stwierdzenia nieważności umowy kredytu, natomiast nie rozstrzygnął o żądaniu ewentualnym, obejmującym ustalenie nieważności lub bezskuteczności określonych postanowień umownych (a więc nie całej umowy) i zasądzenie kwoty nadpłaty wynikającej

z wyeliminowania z umowy abuzywnego postanowienia przeliczeniowego. Według Sądu Apelacyjnego nie ma podstaw do uwzględnienia żądania głównego, a w konsekwencji „przedmiotem merytorycznej oceny w postępowaniu apelacyjnym nie może być roszczenie zgłoszone jako ewentualne. Nie było ono bowiem przedmiotem procedowania przed Sądem pierwszej instancji. W konsekwencji wyrok podlegał uchyleniu, a sprawa przekazaniu do ponownego rozpoznania Sądowi pierwszej instancji (na podstawie art. 386 § 4 k.p.c.)”.

Zażalenie na ten wyrok wnieśli powodowie, zaskarżając go w całości i wnosząc o jego uchylenie oraz przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania. Skarżący zarzucili wyrokowi naruszenie art. 386 § 4 i art. 385 k.p.c.

W odpowiedzi na zażalenie pozwany wniósł o jego oddalenie oraz zasądzenie od pozwanych kosztów postępowania zażaleniowego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W postępowaniu wywołanym zażaleniem strony, skierowanym na podstawie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. przeciwko uchyleniu przez sąd drugiej instancji wyroku sądu pierwszej instancji i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania, ocenie podlega jedynie prawidłowość zakwalifikowania przez sąd odwoławczy określonej sytuacji procesowej jako odpowiadającej powołanej przez ten sąd podstawie orzeczenia kasatoryjnego. Ocena ta nie obejmuje natomiast merytorycznego stanowiska prawnego sądu drugiej instancji, jak i prawidłowości zastosowania przepisów prawa procesowego, które nie odnoszą się do kwalifikacji powstałej sytuacji procesowej w kontekście przesłanek z art. 386 § 4 k.p.c. Oznacza to, że Sąd Najwyższy sprawdza jedynie, czy rzeczywiście doszło do nierozpoznania przez sąd pierwszej instancji istoty sprawy, albo czy wydanie wyroku wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości (zob. postanowienia SN z 22 listopada 2013 r., II CZ 79/13, z 24 stycznia 2014 r., V CZ 87/13, z 22 lipca 2015 r. I UZ 6/15). Wszelkie inne wady, dotyczące naruszeń prawa materialnego czy też procesowego (poza nieważnością postępowania - art. 386 § 2 k.p.c.), nie uzasadniają uchylenia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania i powinny być w systemie apelacji pełnej załatwiane bezpośrednio w postępowaniu apelacyjnym (zob. postanowienia SN z 19 grudnia 2012 r., II CZ

141/12, oraz z 2 października 2014 r., IV CZ 68/14). Skarżący w zażaleniu kwestionują także merytoryczną prawidłowość rozstrzygnięcia Sądu drugiej instancji w zakresie roszczenia głównego, co wykracza poza zakres normatywnej kontroli Sądu Najwyższego wyznaczonej wyżej wskazanym przepisem.

Zgodnie z art. 386 § 4 k.p.c., poza wypadkami określonymi w art. 386 § 2 i 3 k.p.c. sąd drugiej instancji może uchylić zaskarżony apelacją wyrok i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania tylko w razie nierozpoznania przez sąd pierwszej instancji istoty sprawy albo gdy wydanie wyroku wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. Sąd Apelacyjny nie powołał się wprost na jedną ze wskazanych w tym przepisie okoliczności. Z motywów zaskarżonego wyroku wynika jednak, że w ocenie tego Sądu doszło do nierozpoznania istoty sprawy przez sąd pierwszej instancji.

W orzecnictwie Sądu Najwyższego utrwalone jest stanowisko, że do nierozpoznania istoty sprawy dochodzi wówczas, gdy rozstrzygnięcie sądu pierwszej instancji nie odnosi się do tego, co było przedmiotem sprawy, gdy zaniechał on zbadania materialnej podstawy żądania albo merytorycznych zarzutów strony, bezpodstawnie przyjmując, że istnieje przesłanka materialnoprawna lub procesowa unicestwiająca roszczenie (m.in. wyroki SN z 23 września 1998 r., II CKN 897/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 22, i z 12 lutego 2002 r., I CKN 486/00, OSP 2003, nr 3, poz. 36, oraz postanowienia: z 26 listopada 2012 r., III SZ 3/12; z 15 lutego 2013 r., I CZ 186/12; z 26 marca 2014 r., V CZ 14/14; z 27 czerwca 2014 r., V CZ 41/14; z 4 września 2014 r., II CZ 41/14; z 4 września 2014 r., II CZ 43/14).

Wymaga zatem rozważania, czy w sytuacji, gdy sąd pierwszej instancji uwzględnił powództwo w zakresie żądania głównego, a sąd drugiej instancji, rozpoznając apelację pozwanego, dochodzi do wniosku, że żądanie główne nie jest uzasadnione, aktualizująca się wówczas potrzeba zbadania zasadności żądania ewentualnego skutkuje koniecznością uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania ze względu na nierozpoznanie istoty sprawy (art. 386 § 4 k.p.c.). Kwestia jest przedmiotem kontrowersji w orzecnictwie, również Sądu Najwyższego.

Instytucja żądania ewentualnego nie została ustawowo uregulowana, ale orzecznictwo akceptuje taki sposób konstruowania powództwa. Powód może więc zgłosić w pozwie - obok żądania głównego - żądanie ewentualne, na wypadek nieuwzględnienia żądania sformułowanego jako podstawowe i usytuowane na pierwszym miejscu. Nie zostało wyłączone oparcie żądania ewentualnego na odmiennej podstawie faktycznej czy też prawnej, niż żądanie główne, choć nie wszyscy przedstawiciele doktryny akceptują to stanowisko. W razie uwzględnienia przez sąd żądania przedstawionego jako pierwsze, rozpoznanie żądania ewentualnego staje się bezprzedmiotowe; nie jest wydawane w stosunku do niego żadne orzeczenie. Nie ma zatem zastosowania do tak skumulowanych żądań zasada jednoczesnego ich rozpoznawania przez sąd (tak uchwała SN z 18 października 2013 r., III CZP 58/13, OSNC 2014, nr 6, poz. 62; zob. też wyrok SN z 3 lipca 2019 r., II CSK 306/18, OSNC-ZD 2022, nr 1, poz. 1, oraz powołane tam orzecznictwo).

Skoro żądanie ewentualne jest żądaniem zgłoszonym na wypadek nieuwzględnienia przez sąd żądania zgłoszonego na pierwszym miejscu (żądania głównego), to sąd orzeka o żądaniu ewentualnym tylko wówczas, gdy oddali żądanie zgłoszone na pierwszym miejscu. W takiej sytuacji po oddaleniu żądania głównego sąd powinien orzec o żądaniu ewentualnym, uwzględniając je albo oddalając (wyrok SN z 31 stycznia 1996 r., III CRN 58/95, a także wyroki SN z 12 stycznia 2009 r., IV CSK 219/11, i z 24 czerwca 2009 r., I CSK 510/08, oraz postanowienie SN z 4 października 2012 r., I CSK 100/12).

W związku z tym istnieje wewnątrzprocesowa zależność między rozstrzygnięciem o żądaniu głównym a rozstrzygnięciem o żądaniu ewentualnym; byt rozstrzygnięcia o żądaniu ewentualnym jest uwarunkowany istnieniem negatywnego rozstrzygnięcia o żądaniu głównym. Stąd też wskazuje się, że celowe jest, aby sąd najpierw rozstrzygnął wyrokiem częściowym o oddaleniu żądania głównego (art. 317 § 1 k.p.c.), a dopiero po uprawomocnieniu się tego wyroku rozstrzygnął wyrokiem końcowym o żądaniu ewentualnym; jeśli bowiem sąd uwzględni żądanie główne, to rozstrzyganie o żądaniu ewentualnym jest bezprzedmiotowe, a nawet niedopuszczalne (uchwała Sądu Najwyższego z 9 listopada 2021 r., III CZP 70/20, OSNC 2022, nr 5, poz. 50). Oczywiste jest

zatem, że jeżeli Sąd pierwszej instancji uwzględnił żądanie główne, to nie powinien i nie mógł orzekać o żądaniu ewentualnym.

W orzecznictwie prezentowany jest niekiedy pogląd, że w takiej sytuacji sąd pierwszej instancji rozpoznał istotę sporu, skoro powództwo zostało uwzględnione, rozstrzygnięcie dotyczy żądania pozwu i nie wykracza poza jego granice (art. 321 § 1 k.p.c.), a ponadto sąd nie pominął niezasadnie zarzutów pozwanego unicestwiających roszczenie. Gdy w takiej konfiguracji procesowej sąd drugiej instancji, rozpoznając apelację pozwanego, uzna, że żądanie główne nie zasługuje na uwzględnienie, powinien co do zasady wydać orzeczenie co do istoty sprawy (zob. postanowienie SN z 23 listopada 2022 r., II CZ 307/22).

Uzasadnieniem dla takiego stanowiska jest obowiązywanie aktualnie modelu apelacji pełnej, co oznacza, że postępowanie przed sądem drugiej instancji ma charakter merytoryczny i jest kontynuacją postępowania pierwszoinstancyjnego (art. 382 k.p.c.). W razie, gdy sąd drugiej instancji uzna apelację pozwanego za uzasadnioną, a uwzględnienie powództwa za bezpodstawne, ma obowiązek zmienić zaskarżony wyrok i oddalić powództwo (art. 386 § 1 k.p.c.).

Z drugiej jednak strony, przeciwko takiemu rozwiązaniu podnoszone są głosy powołujące się na konieczność zachowania zasady dwuinstancyjności postępowania cywilnego, z której wynika, że sprawa ma być rozpoznawana w postępowaniu, które zapewnia co najmniej jedną instancję odwoławczą, dokonującą oceny prawidłowości rozstrzygnięcia orzeczenia sądu pierwszej instancji (zob. postanowienie SN z 25 marca 2022 r., III CZ 123/22).

Choć nie każde ustalenie dokonane w toku sprawy musi podlegać dwuinstancyjnemu badaniu, to dla przeprowadzenia merytorycznego rozpoznania sprawy przez sądy dwóch szczebli wymagane jest, aby ustalenie istotnych dla rozstrzygnięcia faktów nastąpiło już w postępowaniu pierwszoinstancyjnym. W postępowaniu tym sąd powinien także odnieść się do treści żądania, nawet jeśli zgłoszone zostało jako ewentualne. Z uwagi na ograniczenia możliwości zaskarżenia wyroku sądu drugiej instancji skargą kasacyjną, przeniesienie do sądu drugiej instancji całości postępowania dowodowego, jego oceny i ustalenia

podstawy faktycznej orzeczenia, powodowałoby wyłączenie kontroli podstawy faktycznej sprawy (tak wyrok SN z 21 maja 2014 r., II CSK 509/13).

Biorąc pod uwagę powyższe, należy przyjąć, że nierozpoznanie istoty sprawy ma miejsce także w razie niedokonania przez sąd pierwszej instancji ustalenia podstawy faktycznej żądania ewentualnego. Wydanie orzeczenia merytorycznie rozstrzygającego o tym żądaniu przez sąd odwoławczy wymagałoby czynienia kluczowych ustaleń po raz pierwszy w instancji odwoławczej. Respektowanie uprawnień stron wynikających z zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego uzasadnia w takich wypadkach uchylenie przez sąd odwoławczy orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania sądowi pierwszej instancji (tak postanowienia SN z 5 grudnia 2012 r., I CZ 168/12, OSNC 2013, nr 5, poz. 68, z 8 marca 2017 r., IV CZ 126/16 i z 8 marca 2017 r., IV CZ 130/16, z 25 marca 2022 r., III CZ 123/22).

Sąd Okręgowy uwzględnił roszczenie główne, a zatem nie rozstrzygał o żądaniach ewentualnych wymagających odrębnych w dużej mierze ustaleń faktycznych. W świetle przedstawionej przez Sąd drugiej instancji merytorycznej oceny dochodzonego przez powodów żądania głównego, która to ocena nie podlega badaniu przez Sąd Najwyższy, istniały podstawy do przyjęcia, że Sąd pierwszej instancji nie rozpoznał istoty sprawy w rozumieniu art. 386 § 4 k.p.c. Sąd Apelacyjny zakwestionował podstawy prawne uwzględnienia przez Sąd Okręgowy powództwa w zakresie roszczenia głównego, w związku z czym zaktualizowała się konieczność rozpoznania przez Sąd pierwszej instancji żądań ewentualnych, które dotychczas, z uwagi na przyjętą wykładnię prawa materialnego, nie stanowiły przedmiotu rozstrzygnięcia tego Sądu.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. w zw. z art. 394¹ § 3 k.p.c., a orzeczenie o kosztach postępowania zażaleniowego pozostawił, zgodnie z art. 108 § 2 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c. i art. 394¹ § 3 k.p.c., sądowi, który wyda orzeczenie kończące postępowanie w sprawie.

[as]

